

Обушенко Н.М.,

доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

ФОРМАЛЬНИЙ І МАТЕРІАЛЬНИЙ АСПЕКТИ, ЯК НЕВІД'ЄМНІ СКЛАДОВІ ДЖЕРЕЛ ТРУДОВОГО ПРАВА

Поняття «джерело права» належить до численної групи правових понять, якими оперує юридична наука. Як зазначає Б.Н. Топорнін – це класика правознавства [1, с. 9].

Численність і суперечливість точок зору на поняття «джерело права» відзначалися ще науковій літературі початку ХХ століття. Так, одні вчені під ним мали на увазі 1) сили, що творять право (наприклад: воля Богу, народу, правосвідомість, ідея справедливості, державна влада); 2) матеріали, покладені в основу того чи іншого законодавства; 3) історичні пам'ятки, що колись мали значення чинного права; 4) засоби пізнання чинного права [2, с. 368, 369]. Інші джерелами права вважали «форми об'єктивізації юридичних норм, які служать ознаками їх обов'язковості», а також «засоби пізнання права» [3, с. 283].

Проблемам дослідження джерел трудового права приділяли увагу вчені-юристи із трудового права, теорії держави і права, та інших галузевих наук серед них Н.Б. Болотіна, В.Л. Костюка, С.М. Прилипко, П.Д. Пилипенка, В.І. Смолярчука, О.М. Ярошенко, С.С. Алексєєва, О.Є. Лейста, М.М. Марченко, Г.І. Муромцева.

Проте це не зменшує наукового інтересу до проблеми джерел трудового права враховуючи мінливість суспільних відносин в умовах реформування економіки та системи права України.

Змістовна сторона зовнішньої форми джерела права показує, яким чином державна влада створює, визнає й об'єктивізує загальнообов'язкові правила й доводить їх до адресатів. Якщо розглядати цей аспект форми права відповідно

до практичного життя, то він, будучи офіційним носієм чинних норм, виступає фактичним і юридичним джерелом права.

Під «джерелом права» також розуміють пам'ятки історії, літератури, судові справи та звичаї, що існували історично, мали значення діючого права та визначали основні напрями становлення права конкретної держави (Закони Хамурапі, «Руська Правда»), як зазначає М.М. Марченко, з того часу, як виникло право, проблеми джерел його утворення і форм організації та існування постійно притягували до себе підвищену увагу дослідників-теоретиків [4, с. 3].

У теорії трудового права, на відміну від загальної теорії права, питання джерел трудового права тривалий час не розроблялися. В окремих підручниках навіть взагалі пробували відмовлятися від зазначеного терміну або дуже коротко визначали їх як форму вираження волі народу в правових нормах, що регулюють працю робітників і службовців.

Так на думку, В.І. Смолярчука джерелами трудового права (радянського трудового права) вважаються способи вираження норм права, що їх приймають компетентні на те органи держави за активної участі професійних спілок і призначені для регулювання умов праці робітників та службовців, а також відносин між органами держави і професійними спілками в процесі регулювання умов праці [5, с. 21].

Вищевикладене визначення цілком повністю відображало пануючу за радянських часів доктрину, за якою право могло виражатися лише у формі актів державних органів, або для трудового права джерелами були ще й санкціоновані державою акти профспілок, що приймалися для регулювання трудових відносин.

В останніх наукових дослідженнях щодо визначення джерел трудового права заслуговує на увагу поняття, яке дає П.Д. Пилипенко, визначаючи джерело трудового права як зовнішні форми вираження правових норм, що встановлені нормативно-правовими договорами (угодами), в тому числі ратифікованими міжнародними договорами, а також актами вищих судових

інстанцій, за допомогою яких забезпечується правове регулювання трудових і тісно пов'язаних з ними суспільних відносин на підприємствах, в установах, в організаціях чи у фізичних осіб, які використовують найману працю [6, с. 8].

Відповідно до загальної теорії права, джерела права розглядаються з двох позицій – формальної та матеріальної. Під матеріальним джерелом права розуміють об'єктивні умови, які викликають й обумовлюють утворення права, тобто все те, що породжує позитивне право: ті чи інші матеріальні або духовні фактори, суспільні відносини, природа людини, природа речей, божественний або людський розум. У матеріальному аспекті джерелом правових норм виступають реальні суспільні відносини. Сучасні економічні умови справляють суттєвий вплив на формування трудового права. Фактично спостерігається створення нової моделі правового регулювання трудових відносин. Змінюються не лише межі правового регулювання, а й внутрішня структура трудового права. У формальному значенні – це сукупність способів піднесення в закон волі політичних сил, які перебувають при владі, саме тут виділяють такі різновиди джерел, як юридичний прецедент, правовий звичай, нормативно-правовий акт і нормативний договір.

Розглядаючи поняття джерел трудового права, доцільно спочатку визначити їх особливості:

- складовою трудового законодавства України є міжнародні правові акти (пакти, конвенції МОП), ратифіковані Україною.

- до джерел трудового права належить значна кількість підзаконних нормативно-правових актів. Вони містяться в Указах Президента України, у постановах Кабінету Міністрів України, у нормативних наказах міністерств і відомств.

- нормативно-правові акти, які розробляються і приймаються безпосередньо на підприємстві. У таких актах відображається специфіка умов виробництва, а також конкретизуються і доповнюються централізовані нормативні положення в межах наданих відповідним суб'єктам повноважень.

- серед джерел трудового права чинними є акти договірною характеру - колективний договір, а також договірні акти, які входять за межі виробничого рівня. Це такі акти соціального партнерства, як генеральна угода, галузева і регіональна угоди, які містять серед взаємних зобов'язань політичного, економічного та організаційного характеру також частину положень нормативного характеру.

- серед джерел особливе місце займають акти спеціально уповноваженого органу виконавчої влади – нормативні накази Міністерства соціальної політики України, якими затверджуються положення, інструкції, правила, спрямовані на упровадження законів та постанов Кабінету Міністрів України, а також на правильне й однакове застосування трудового законодавства.

- для джерел трудового права характерна наявність нормативних актів конститутивного характеру – типових положень, правил, які слугують моделлю для прийняття на підприємствах на їх основі локальних положень тощо. Такі акти, як зазначає П.Д. Пилипенко, «самі не забезпечують регулювання трудових відносин, а вимагають прийняття на їх основі локальних актів, котрі й здійснюють регулятивну функцію. Наприклад, є Типові правила внутрішнього трудового розпорядку, що містять відповідні норми, але безпосередньо на підприємстві внутрішній трудовий розпорядок регулюється не цими типовими, а прийнятими на їх основі правилами внутрішнього трудового розпорядку конкретного підприємства (ст. 142)» [7, с. 36].

- для джерел трудового права характерним є високий рівень диференціації у правовому регулюванні праці залежно від умов праці, кліматичних умов, фізіологічних особливостей працівників, суб'єктних ознак (соціальних, професійних).

Таким чином, слід погодитись з Н.Б. Болотіною, що джерела трудового права – це нормативно-правові акти, прийняті компетентними державними органами або на договірному рівні, у тому числі й безпосередньо на

підприємстві, у визначених законом межах, за допомогою яких здійснюється правове регулювання трудових відносин [8, с. 113].

Як бачимо, незважаючи на свою неоднорідність, джерела права є певним і логічно несуперечливим цілим, що дає їм можливість здійснювати власні цілі й функції. Отже, численні й різноманітні джерела трудового права мають владнозобов'язуючу природу й характеризуються формальною визначеністю, загальнообов'язковістю, загальновідомістю. Вони регулюють трудові відносини й пов'язані з ними відносини і не зводяться тільки до нормативних актів.

Аналізуючи викладене, можна дійти висновку, що джерела трудового права слід розглядати у двох аспектах. Як слушно зазначав О.М. Ярошенко, джерела трудового права у формальному аспекті – це сукупність загальновідомих та внутрішньо структурованих форм встановлення і виразу нормотворчими органами загальнообов'язкових правил поведінки, що регулюють трудові та пов'язані з ним відносини. Вивчення джерел трудового права у такому розумінні передбачає аналіз і характеристику змісту втілених у певній формі приписів законодавства про працю. Формальні джерела права включають два елементи – спосіб вираження правових норм як правотворчу діяльність уповноважених суб'єктів і зовнішню форму вираження правових норм як результат такої діяльності [9, с. 43]. Оскільки норми права створюються для реалізації в суспільних відносинах, на регулювання яких вони спрямовані, джерела трудового права матеріалізуються в конкретній мережі правовідносин, а отже, в матеріальному аспекті вони виявляються через відносини, що складають предмет цієї галузі права. Між формальними і матеріальними джерелами трудового права знаходиться процес реалізації вимог, що містяться в них.

Список використаних джерел:

1. Топорнин Б.Н. Система источников права: тенденции развития // Судебная практика как источник права. – М. : Юристъ. – 2000. – С. 9-45.

2. Общая теория права: Философия права: Часть теоретическая. – Т. 1: Вып. 1-4 / Под. ред. Шершеневича Г.Ф. – М.: Тип. Бр. Башмаковых, 1910. – 839 с.
3. Лекции по общей теории права / Под. ред. Коркунов Н.М. – 9-е изд. – М.: Тип. Н.К. Мартынова, 1909. – 431 с.
4. Марченко М.Н. Источники права. – М.: ТК Велби; Проспект, 2005. – 760 с.
5. Смолярчук В.И. Источники советского трудового права. – М.: Юрид. лит., 1978. – 168 с.
6. Пилипенко П.Д. Проблеми теорії трудового права: Монографія. – Львів: Вид. центр Львів. Нац. ун-ту ім. Івана Франка, 1999. – 214 с.
7. Пилипенко П.Д. Трудове право України: Курс лекцій / За ред. П.Д. Пилипенка. – Львів: Вільна Україна, 1996. – 160 с.
8. Болотіна Н.Б. Трудове право України: Підручник. 5-те вид., перероб. і доп. – К.: Знання, 2008. – 860 с.
9. Ярошенко О.М. Джерела трудового права України: Дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.05. – М., 2007. – 476 с.

*Руколянська Н.В.,
доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук*

КУЛЬТУРА ФАХОВОГО МОВЛЕННЯ ЯК СКЛАДОВА ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЮРИСТА

Процес демократизації сучасного українського суспільства, значні зміни в системі чинного законодавства і регулюванні правових відносин вимагають нового підходу до підготовки фахівців правової галузі. Саме через професійну діяльність юриста і реалізується державна політика, спрямована на захист прав